

Romaniasiaain neuvottelukunta

Sosiaali- ja terveysministeriö

AI FI 113/2022

31.10.2022

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

AMNESTY INTERNATIONAL SUOMEN OSASTO

Hietaniemenkatu 7 A
00100 Helsinki
P: 09 8562 0600
E: amnesty@amnesty.fi
W: amnesty.fi

Lausunto: Suomen romanipoliittinen ohjelma 2023–2030 (Luonnos)

Amnesty International on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta perustuu yksittäisten ihmisten tuelle. Tukijoita on 10 miljoonaa, 150 maassa eri puolilla maailmaa. Amnesty on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Amnesty työskentelee kansainvälisesti ja Suomessa ihmisoikeuksien edistämiseksi.

Amnesty International Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta lausua otsikon asiassa. Lausunto keskittyy ohjelman yleisen tarkastelun ohella erityisesti seuraaviin teemoihin: terveys ja hyvinvointi; tuloerojen kaventaminen ja riittävä toimeentulo; väkivaltaa kokeneiden romaninaisten ja -tyttöjen palvelutarve; sekä intersektionaalisuus.

1. Yleistä

Lausuttavana on kolmas romanipoliittinen ohjelma (Rompo3), joka perustuu Euroopan unionin romanistrategiaan. EU:n romanistrategia painottaa romanien yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista. Rompo3-ohjelma on voimassa vuosina 2023–2030.

Ohjelmatekstin mukaan Rompo3-ohjelman ”läpileikkaavana ajatuksena on romanien oikeuksien toteutuminen ja syrjinnän poistaminen.” Tämä on tärkeä lähtökohta ohjelmalle. On hyvä, että ohjelman suunnittelussa on hyödynnetty yhteiskehittämistä ja painotettu romanien osallistumista heitä koskevan ohjelman suunnittelussa.

Ohjelman toimenpide-ehdotuksissa toistuvat monet edellisen ohjelmakauden toimenpiteet. Ohjelmassa mainitaan, että toisto johtuu ”osittain siitä, ettei kyseisiä haasteita ole kyetty ratkaisemaan tai ne vaativat toteutuakseen toimintakauden ylittävän ajanjakson.” Jatkuvuus ja pitkäkestoinen sitoutuminen tavoitteiden saavuttamiseen on tärkeää. On silti syytä kysyä, miksi Rompo2 -ohjelman tavoitteita ei ole saavutettu – onko valtakunnallinen tai alueellinen sitoutuminen riittävää? Onko toimenpiteitä resurssoitu riittävästi? Onko työnjako riittävän selkeä?

Toimenpiteiden kohdalla ei aikaisemmista Rompo-ohjelmista poiketen ole mainittu vastuutahoja, vaan ehdotettu toteuttajatahot. Ohjelmatekstin mukaan tällä muutoksella pyritään osallisuuden lisäämiseen toimenpiteiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Mikäli vastuutahoja ei nimetä, on tärkeä varmistaa, että toimintaa kuitenkin koordinoidaan ja toimenpiteitä resurssoidaan riittävästi. Valtakunnallisen romaniasiaain neuvottelukunnan (RONK), alueellisten romaniasiaain neuvottelukuntien (Aronk) sekä kuntien ja kaupunkien paikallisromanityöryhmien (PRT) rooli seurannassa ja kehittämisessä tullee korostumaan. Näiden toimijoiden työn riittävä resurssointi tulee siten olemaan tärkeää.

Uutena teemana ohjelmassa on erityisesti sote-uudistuksen toimeenpano ja tarve huomioida siinä romaniväestöön kuuluvien palvelutarpeita. On tärkeää varmistaa, että kohdennetut toimenpiteet terveyden eriarvoisuuden vähentämiseksi saavat riittävästi huomiota ja resursseja tilanteessa, jossa toteutetaan laajaa sote-uudistusta verrattain niukin resurssien.

On myönteistä, että ohjelmaan sisältyy puolivälitarkastus, jonka pohjalta ohjelmaa voidaan tarvittaessa tarkentaa ja täydentää. Erityisen myönteistä on, että välitarkastuksen menetelmät ja indikaattorit arvioidaan ja raportoidaan. Tämä mahdollistaa seurannan tarkoituksenmukaisen kehittämisen.

Amnesty pitää myönteisenä Rompo3-ohjelman rakentumista elinkaarimallin mukaisesti. Elinkaarimallissa on mahdollista huomioida eri ikäisten erityistarpeet ja esittää kohdennettuja toimenpiteitä tarpeisiin vastaamiseksi.

2. Terveys ja hyvinvointi

Ohjelmatekstissä todetaan, että sote-uudistuksen myötä Rompo3-ohjelmaa toteutetaan kuntien lisäksi uusilla hyvinvointialueilla. Haasteena on, että Rompo3-ohjelma on suunniteltu ennen sote-uudistuksen toimeenpanovaiheen alkua – siksi on mahdotonta huomioida kaikkia toimeenpanossa mahdollisesti ilmeneviä ongelmia. Tämä seikka korostaa tarvetta Rompo3-ohjelman puolivälitarkastukselle. Tarkastuksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota sote-uudistuksen toimeenpanon vaikutuksiin ja sen yhteydessä mahdollisesti ilmeneviin ongelmiin ja kehitystarpeisiin. On hyvä, että romanipolitiikan kansallinen ohjaus sote- ja pelastustoimen osalta huomioidaan myös vuosittaisessa sosiaali- ja terveysministeriön tekemässä hyvinvointialueiden selvityksessä.

Ohjelmassa esitetty toimenpide-esitys romaniasioiden jalkauttamisesta hyvinvointialueiden ja kuntien hyvinvointikertomuksiin ja -suunnitelmiin on kannatettava. Jalkauttamista on syytä tukea sisällyttämällä sitä koskeva toimenpide-ehdotus myös hyvinvointikertomuksia ja -suunnitelmia koskeviin koulutusmateriaaleihin ja oppaisiin.

Erikseen on huomioitava myös Suomessa asuvien itäeurooppalaisten romanien terveys ja hyvinvointi sekä tarpeet terveydenhuollossa. Monet heistä elävät Suomessa paperittomien kaltaisessa tilanteessa erityisesti sen osalta, ettei heidän oikeutensa julkisiin terveydenhuoltopalveluihin toteudu yhdenvertaisesti. Tällöin he ovat pitkälti kolmannen sektorin tarjoamien terveystalveluiden varassa. Eduskunnassa on parhaillaan käsittelyssä hallituksen esitys, jossa ehdotetaan lainsäädäntömuutoksia, jotka vaikuttavat paperittomien ja paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevien henkilöiden oikeuteen saada terveydenhuoltopalveluita Suomessa. On ensisijaisen tärkeää, että lakimuutoksilla turvataan oikeus välttämättömiin julkisiin terveydenhuoltopalveluihin. Mikäli lakimuutokset tulevat voimaan vuoden 2023 alusta, tulee vastuu välttämättömien terveydenhuoltopalveluiden tarjoamisesta olemaan hyvinvointialueilla. Yhdenvertaisten palveluiden tarjoaminen kaikkialla Suomessa ja palveluiden saatavuuden seuranta on tärkeää.

3. Tuloerojen kaventaminen ja riittävä toimeentulo

Amnestyn ja Ihmisoikeusliiton raportista Riittämätön perusturva Suomessa (2021, www.amnesty.fi/uploads/2021/08/perusturvaraportti_31082021.pdf) ilmenee, ettei Suomessa kerätä riittävästi tietoa siitä, miten oikeudet sosiaaliturvaan ja riittävään elintason toteutuvat marginalisoiduissa tai syrjinnälle alttiissa ihmisryhmissä – mukaan lukien romanit.

Riittävän elintason turvaamisessa työllistymisen esteiden purkaminen ja työelämä syrjinnän torjuminen on tärkeää. Työllistymistä tukevien toimenpiteiden lisäksi on tarpeellista selvittää minkälaisia esteitä romanit mahdollisesti kohtaavat tarvittavien sosiaaliturvaetuuksien hakemisessa ja saamisessa.

Sosiaalisten oikeuksien osalta on huomioitava myös Suomessa asuvien itäeurooppalaisten romanien tarpeet välttämättömien sosiaalipalveluiden ja -turvan osalta. Amnesty pitää tärkeänä, että osana 'Paperittomien henkilöiden SOTE-palvelut Suomessa'-hanketta selvitetään myös paperittomien ja paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevien henkilöiden sosiaalisten oikeuksien toteutumista. Monet Itä-Euroopasta Suomeen tulevat romanit elävät paperittomien kaltaisessa tilanteessa.

4. Väkivaltaa kokeneiden romaninaisten ja -tyttöjen palvelutarve ja oikeus elää ilman väkivaltaa tai sen pelkoa

Naisiin kohdistuva väkivalta on globaali, kulttuurit ja yhteiskunnat läpäisevä ilmiö, jolla on laajasti vaikutuksia väkivaltaa kokeneiden oikeuksien toteutumiseen. Väkivallan kokemus synnyttää palvelutarpeen. Palvelujen suunnittelussa ja käytännön toteutuksessa on otettava huomioon romanikulttuurin erityispiirteet, oli sitten kyse turvakotipalveluista tai matalan kynnyksen palveluista, kuten vertaistuen tarjonnasta.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteutti romaninaisten aloitteesta tutkimuksen (<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3629-4>), jonka mukaan romaninaiset kohtaavat samanlaista vakavaa lähisuhte- ja perheväkivaltaa kuin valtaväestöön kuuluvat naiset. Väkivalta on fyysistä ja psyykkistä pahoinpitelyä ja alistamista. Monilla haastatelluilla väkivaltaan oli liittynyt vainoa. Se merkitsee tilannetta, jossa puoliso terrorisoi ja pyrkii hallitsemaan entistä kumppania eri tavoin vielä eron jälkeen. Tutkimus toi esiin myös romanikulttuuriin liittyviä piirteitä, jotka vaikuttavat naisten avun hakemiseen ja sen saamiseen.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos julkaisi vuonna 2016 ohjeet hyvistä käytännöistä ja toimintatavoista turvakodeissa. Turvakotipalvelujen tuottajien mukaan romaninaiset hakeutuvat rohkeasti avun piiriin, sillä romaninaisia on esimerkiksi pääkaupunkiseudun turvakodeissa säännöllisesti asiakkaina. Romaninaisista avunhakijoina kolmannen sektorin palveluiden piirissä on vähän tietoa, sillä tietoa ei saa tallentaa etnisyyteen liittyen. Ohjelmaluonnoksessa ehdotettu, THL:n ja romanijärjestöjen yhteistyössä toteutettava toiminnallinen selvitys ja toimenpiteiden vaikuttavuusarviointi on siten tervetullut. Toiminnallisessa selvityksessä olisi huomioitava lasten oikeuksien ja näitä oikeuksia koskevien ihmisoikeusvelvoitteiden ohella Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus). Maaraportissaan Istanbulin sopimusta valvova asiantuntijatyöryhmä GREVIO kehottaa Suomen viranomaisia arvioimaan, miten turvakodit ovat käytännössä saavutettavissa vammaisille naisille, eri romaniyhteisöjen naisille ja päihdeongelmallisille naisille (23. Artikla, selitysmuistion 117. kohta).

On esitetty, että jotta tämä toteutuisi olisi seurattava Ruotsin esimerkkiä ja perustettava turvakoteja, jotka on tarkoitettu erityisesti romaninaisille ja liikkuvaan väestöön kuuluville naisille. Romaniyhteisöstä on kuitenkin tuotu esille, että omien turvakotien perustaminen ei välttämättä ole kaikille romaninaisille- ja tytöille turvallisien vaihtoehto, vaikka väkivaltaa kokeneiden liikkuvaan väestöön kuuluvien romaninaisten ja esimerkiksi paperittomien naisten palveluja olisi hyvä keskittää (Kts. esimerkiksi GEMMA-hankkeen suositukset, <https://www.hdl.fi/en/support-and-action/immigrants/traveller-population/project-gemma-violence-gender-based-empowerment-migrants-multiagency-approach/> ja Heunin SARAH-hanke, <https://heuni.fi/-/sarah#248309b1>).

5. Intersektionaalinen ote Rompo3:n toimeenpanossa

Kolmas romanipoliittinen ohjelma huomioi EU:n puiteohjelman, jonka mukaan valtioiden tulisi työssään korostaa romaniyhteisön monimuotoisuuden huomioimista. Amnestyn mukaan on myönteistä, että Rompo3 sisältää erityisiä toimenpiteitä vammaisten romanien kokeman moniperustaisen syrjinnän torjumiseksi palvelujärjestelmässä.

Rompo2:n toimeenpanoa arvioidessaan kansalaisjärjestöt ovat kiinnittäneet huomiota myös muun muassa sateenkaarevien romaninuorten kokemaan marginalisointiin sekä romaniyhteisössä että valtavirtayhteiskunnassa (Suomen Romaniyhdistys: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-3-finland-2019-eprint-fi.pdf>, s. 14). Järjestöt ovat korostaneet, että viranomaisten vastuulla on lisätä eri toimijoiden osaamista intersektionaalisesta otteesta sekä tukea moniperustaista syrjintää kokevia alaryhmiä laaja-alaisesti (Suomen Romaniyhdistys: <https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2022/08/RCM2-2022-C3-Finland-FINAL-PUBLISHED.pdf>, s. 31).

Amnesty kannustaakin varmistamaan Rompo3:een sisältyvien hyvien toimenpiteiden lisäksi, että koko ohjelman toimeenpano perustuu intersektionaaliseen lähestymistapaan sekä huomioi kaikki EU:n puiteohjelman mainitsemat ja muut romaniyhteisön sisäiset ryhmät. Työn tukena voidaan käyttää jo tehtyjä selvityksiä ja tutkimuksia intersektionaalisesta lähestymistavasta (Kts. esimerkiksi Outi Lepola: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-729-8>; Carmen Gheorghe & Cristina Mocanu: <https://evermade-hdl.s3.eu-central-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2021/10/05113652/Haasteena-intersektionaalisuus-romaninaisten-kokemukset-heidan-itsensa-kertomina-1.pdf>; Diakonissalaitos: [https://evermade-hdl.s3.eu-central-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2022/09/01143921/DL Intersect Voices Policy Brief suomi 2022.pdf](https://evermade-hdl.s3.eu-central-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2022/09/01143921/DL%20Intersect%20Voices%20Policy%20Brief%20suomi%202022.pdf); ja Oikeusministeriö: <https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Policy+Brief+moniperusteinen+syrijint%C3%A4/22d8951f-aefc-691c-a551-6bc0318882d9/Policy+Brief+moniperusteinen+syrijint%C3%A4.pdf>).

Kunnioitavasti,

Niina Laajapuro

Ihmisoikeustyön johtaja

Amnesty International Suomen osasto

Lisätietoja antaa:

Mariko Sato

Taloudellisten ja sosiaalisten oikeuksien asiantuntija

Amnesty International Suomen osasto

mariko.sato@amnesty.fi